ЛЕСЯ УКРАЇНКА

БОЯРИНЯ

Леся Українка

Бояриня

I

Садок перед будинком не дуже багатого, але значного козака з старшини Олекси Перебійного. Будинок виходить у садок великим рундуком, що тягнеться вздовж цілої стіни. На рундуку стіл, дзиглики, на столі прилагоджено до вечері. Стара Перебійниха дає останній лад на столі, їй помагає дочка її Оксана і служебка.

Через садок до рундука ідуть Перебійний і Степан, молодий парубок у московському боярському вбранні, хоча з обличчя його видко одразу, що він не москаль.

П е р е б і й н и й *(до гостя)*

Моя стара управилась хутенько!

Дивись, уже спорудила й вечерю, поки ми там на цвинтарі балачки провадили.

П е р е б і й н и х а

(зіходить трохи з рундука назустріч гостеві)

Боярине, прошу зажити з нами хліба-солі.

С т е п а н *(уклоняючись)*

Рад би, шановна паніматко, та не смію, коли б не гнівались старі бояри, — я й так уже давно від них одбився.

П е р е б і й н и й

Про них ти не турбуйся. Підкоморій їх запросив на бенкет, а тебе я випрохав до нас: "Я сам, — кажу їм, — щось недугую трохи, то не можу на бенкетах гуляти, а Степана, по давній приязні до його батька, хотів би пригостити в себе в хаті. Він молодик, йому ще не пристало на бенкети великі учащати". Боярам, видко, вже запах медок та варенуха, отже, роздобрились та й мовили: "Нехай собі парнінка сидить у тебе хоч і до від'їзду. Навіщо він нам здався?"

С т е п а н

От спасибі, панотченьку!

(Зіходить на рундук з господарями).

П е р е б і й н и й

Я джурі накажу, нехай перенесе твоє манаття до нас, та й заберу тебе в полон, поки не визволять бояри.

С т е п а н

Боже!

Такий полон миліший од визволу.

П е р е б і й н и х а *(до Оксани)*

Піди лиш, доню, там пошли Семена.

(Оксана виходить і незабаром вертається).

С т е п а н

Якби лиш я не став вам на заваді...

П е р е б і й н и х а

Ото б таки! Ще в нас у хаті стане для гостя місця!

П е р е б і й н и й

Ти, синашу, в мене забудь всі церегелі. Таж зо мною небіжчик батько твій хліб-сіль водив, укупі ми й козакували.

(Садовить Степана (сам сідає при столі. До Оксани).

Дочко, ти б нас почастувала на початок.

(Оксана наливає з сулійки дві чарки — батькові й гостеві).

О к с а н а

Бояриневе, будь ласка, призволяйся.

С т е п а н

(узявши чарку, встає і вклоняється Оксані)

Дай боже, панночко, тобі щасливу та красну долю!

О к с а н а

Будь здоровий, пивши.

(Степан, випивши, знов сідає. Оксана частує батька. Всі вечеряють).

П е р е б і й н и й *(до Оксани)*

А він спочатку не пізнав тебе, ти знаєш? Запитав: "Яка то панна у першій парі корогву несе?"

О к с а н а *(усміхаючись і поглядаючи на Степана)*

Коли?

П е р е б і й н и й

Та отоді ж, як ти на трійцю в процесії між братчицями йшла.

С т е п а н

Ти завжди носиш корогву?

О к с а н а *(з певною самовтіхою)*

Аякже, я перша братчиця в дівочім братстві.

П е р е б і й н и й *(жартівливо підморгнувши)*

Се вже тобі не та мала Оксанка, що ти, було, їй робиш веретенця.

О к с а н а

Ті веретенця й досі в мене є...

(Замовкає, засоромившись).

С т е п а н *(втішений)*

Невже?

О к с а н а

(перебиваючи ніякову для неї розмову. До матері)

А де се, мамо, наш Іван?

П е р е б і й н и х а

Та де ж? На вулиці між товариством.

І в а н

(Оксанин брат, молодий козак, увіходить з будинку).

Ба ні, я тут. Давайте, мамо, їсти.

П е р е б і й н и х а

Ти б уперед хоч привітався з гостем!

І в а н *(сідаючи, недбало)*

Ми вже віталися там, коло церкви.

П е р е б і й н и й

Він буде мешкати в нас до від'їзду.

І в а н *(так само)*

От як? Що ж, добре... Слухай-но, Оксано, ця страва вже простигла, принеси свіжішої.

О к с а н а *(уражена його недбалим тоном)*

Служебка зараз прийде, то й накажи їй.

І в а н

Ба, яка ти горда.

(До Степана).

У вас там на Москві, либонь, дівчата так бришкати не сміють?

С т е п а н

Я московських дівчат не знаю.

О к с а н а

Як же се?

С т е п а н

Я, власне, недавнє на Москві. Поки ще батько живі були, я в Києві, в науці, при Академії здебільше пробував, а вже як батько вмерли, я поїхав до матері на поміч.

П е р е б і й н и х а

Чом ти ліпше сюди не перевіз матусі?

С т е п а н

Трудно. Нема при чім нам жити на Вкраїні. Самі здорові, знаєте, — садибу сплюндровано було нам до цеглини ще за Виговщини. Були ми зроду не дуже так маєтні, а тоді й ті невеликі добра утеряли. Поки чогось добувся на Москві, мій батько тяжко бідував із нами. На раді Переяславській мій батько, подавши слово за Москву, додержав те слово вірне.

І в а н

Мав кому держати!

Лихий їх спокусив давати слово!

П е р е б і й н и й

Тоді ще, сину, надвоє гадалось, ніхто не знав, як справа обернеться... а потім... присягу не кожне зрадить...

І в а н *(іронічно)*

Та певне! краще зрадити Вкраїну!

С т е п а н *(спалахнув, але стримався)*

Не зраджував України мій батько! Він їй служив з-під царської руки не гірш, ніж вороги його служили з-під польської корони.

І в а н

Та, звичайне, однаково, чиї лизати п'яти, чи лядські, чи московські!..

С т е п а н

А багато було таких, що самостійно стали?

П е р е б і й н и й *(до Івана)*

Сутужна, сину мій, вкраїнська справа... Старий Богдан уже ж був не дурніший від нас з тобою, а проте ж і він не вдержався при власній силі.

(Перебійниха, нахилившись синові до вуха, шепоче щось. Той нетерпляче стріпує чубом).

І в а н

Батьку! Що там замазувать? Кажімо правду! Се річ не власна, се громадська справа! Якби таких було між нами менше, що, дома чесний статок прочесавши, понадились на соболі московські та руки простягали до тієї "казни", як кажуть москалі...

П е р е б і й н и х а

І в а не!

(Сіпає сина за полу).

С т е п а н

Не задля соболів, не для казни подався на Москву небіжчик батько! Чужим панам служити в ріднім краю він не хотів, волів вже на чужині служити рідній вірі, помагати хоч здалека пригнобленим братам, єднаючи для них цареву ласку. Старий він був обстоювати збройне за честь України...

І в а н

Ти ж молодий, — чому ж ти не підіймеш тої зброї, що батькові з старечих рук упала?

С т е п а н

Як поясню тобі?.. Коли ще змалку навчав мене з письма святого батько, то він мені казав напам'ять вивчить про Каїна та Авеля. "Мій сину, — мовляв, — пильнуй, щоб міг ти з ясним оком, а не тьмяним, не тремтячи, мов Каїн, небесному отцеві одповісти, коли тебе спитає: "Де твій брат?" А як же можу я на Україні здійняти зброю так, щоб не діткнути ніколи нею брата?.. І невже мушкет і шабля мають більше сили та честі, ніж перо та щире слово? Ні, учено мене, що се не так!

П е р е б і й н и й

Не звикли якось ми такого чути... проте... було б на світі, може, менше гріха і лиха, якби всі гадали по-твоєму...

І в а н *(згірдно)*
Се в Києві ченці навчають отакого!
О к с а н а
Ти ж, Іване, у Києві не вчився. Звідки знаєш, чого там научають?
І в а н *(зачеплений)*
От знайшлася зненацька оборонниця для тебе, боярине!
О к с а н а
Я тільки правду мовлю...
(Засоромлена, подається з рундука в садок. Увіходить з будинку на рундук джура).
Д ж у р а
Там, пане, я приніс для гостя речі.
П е р е б і й н и й
Ходім, Степане, покажу, де маєш в нас мешкати.
С т е п а н *(до Перебійнихи)*
Спасибі, паніматко, за хліб, за сіль!
П е р е б і й н и х а *(з косим поглядом на сина)*
Пробач, коли що, може, прийшлось на перший раз не до сподоби...
(Степан з Перебійним і джурою йдуть у будинок).
П е р е б і й н и х а *(до Івана нишком)*
Ну й ти ж таки! Хто ж так говорить з гостем?
І в а н
Ат! Хай же він хоч раз почує правду!
П е р е б і й н и х а
Адже ти чув, що він казав...
І в а н
Овва! бурсак, та щоб не вмів замилить очі!
П е р е б і й н и х а
Мені він до сподоби, — добрий хлопець, такий увічливий...
І в а н
Та вам вже, звісно, язиком приподобатись недовго.
П е р е б і й н и х а
Чи сяк, чи так, а вдруге ти не будь таким до гостя гострим! Се ж неначе на те його ми в хату запросили, щоб ним помітувати. Незвичайно!
І в а н
Та вже гаразд, не буду зачіпати.
(Зіходить з рундука).
П е р е б і й н и х а
Куди ти?
І в а н
От піду до товариства.
(Їде через садок, перескакує через тин і зникає. Увіходить служебка і збирає зі стола).
П е р е б і й н и х а

Де ти, Оксано?

О к с а н а *(виходить із-за куща з кухликом в руці)*

Ось я тута, мамо. Се я барвінок поливаю.

П е р е б і й н и х а

Справді, полити слід, — зовсім посох на сонці. Полий же й те, що ми пересадили.

П е р е б і й н и х а і служебка, зібравши зі стола, йдуть у будинок. Оксана, поливаючи квіти, співає веснянки. В садку сутеніє.

С т е п а н нишком вилазить вікном з своєї кімнати на рундук, прудко та звинно зіскакує з рундука на землю і підходить до Оксани.

О к с а н а *(уриває спів і впускає кухля)*

Ой лихо! Хто се?..

С т е п а н

Панночко, се я. Прости мене. Ти гніватись не мусиш, бо ти ж мене сама причарувала і звабила, як соловейко, співом. Я не своєю силою прийшов...

О к с а н а *(засоромлено і разом гордовито)*

Боярине, до чого сії речі? Мені їх слухати не випадає.

(Хоче йти).

С т е п а н *(затримує її за руку)*

Ні, ти не підеш так...

О к с а н а *(вражена, вириває руку)*

Се що за звичай? Я не холопка з в о т ч и н и твоєї!

С т е п а н *(знищений)*

Я не хотів образити тебе. Запевне, вільна ти... Яка журба тобі, що я поїду на чужину з розбитим серцем, що коханий спогад про зустріч милу обіллє отрута? Тобі дарма, дівчино-гордівнице... Хто я для тебе? Зайда, заволока... Адже мене усюди так зовуть... Ти завтра вже про мене й не згадаєш...

О к с а н а *(спустивши очі)*

Хіба ти завтра їдеш?

С т е п а н

Що ж я маю тобі тут очі мулити собою?

О к с а н а

Виходить, наче я тебе жену... Я ще ж тобі не мовила ні слова...

С т е п а н

Невже я маю ще й того діждатись, щоб ти мені сказала: "Вибирайся"?

О к с а н а

(збентежена, зриває з вишні листочки, кусає їх, розщипує в руках)

Який же ти чудний! Ну, що ж я мала тобі казати? Я не звикла так... Я інших паничів роками знаю і ще від них такого не чувала... а ти... недавно що приїхав...

С т е п а н

Панно! Ті паничі безжурно походжають на щирому дозвіллі по садочках та вибирають квітку для забави, і тільки ждуть, щоб краще розцвілася. А я ж, як в'язень, що на час короткий з темниці вирвався і має хутко з веселим світом знову попрощатись і розцвіту не має часу ждати. Мені була б не для забави квітка, я бачу в ній життя і волі образ і краю рідного красу. Для мене куточок той, де б посадив я квітку, здавався б цілим світом... Я забув, що ти живеш на волі, що для тебе привабного нема нічого там, де я живу, і навіть буть не може...

О к с а н а *(стиха, похиливши голову)*

Чого ж ти так у тому певен? Ти наче думаєш, що я вже справді якась ростина, що в мені немає ні серця, ні душі...

(В голосі злегка бринять сльози. Вона уриває).

С т е п а н *(знов бере її за руку, вона не боронить)*

Оксано, зоре!.. Пробач... я сам не знаю... я не смію...

(з поривом)

Ні, я не можу, я не маю сили тебе зректися!

(Пригортає Оксану).

Серденько, скажи, чи любиш ти мене! Промов же слово!

О к с а н а

Хіба ж би я з тобою так стояла?

(Ховає обличчя у нього на грудях. Німа сцена).

С т е п а н

Я завтра старостів зашлю до тебе. Чи батько твій їх прийме?

О к с а н а

Татко дуже тебе вподобав і матуся теж.

С т е п а н

Що тільки дам тобі я на чужині замість веселощів рідного краю? Своє кохання вірне, більш нічого...

О к с а н а

Не думай, ніби я пуста панянка, що тільки має на умі забави та залицяння. Сі трудні часи думок поважних і дівчат навчили. Якби ти знав, як туга кров гнітить!..

С т е п а н

Кров?

О к с а н а

Так. Не раз, вернувшися з походу, лицарство з нами бавиться при танцях. Простягне руку лицар, щоб узяти мене до танцю, а мені здається, що та рука червона вся від крові, від крові братньої... Такі забави не веселять мене... Либонь, ніколи не прийняла б я перстеня з руки такого лицаря...

(Гладить йому руку).

Оця рука від крові чиста.

С т е п а н

Се не всі вважають за честь.

О к с а н а

А я відразу привернулась до тебе серцем за твою лагідність. Скажи, чи всі такі в твоїй родині?

С т е п а н

Родина в нас мала: сестра, й матуся, та брат маленький. Так, вони у мене всі не лихі.

О к с а н а

Твоя матуся, може, не злюбить незнайомої невістки?.. Що я тоді почну там на чужині, далеко так від роду?

С т е п а н

Ні, Оксано, того не бійся. Мати будуть раді, що привезу я жінку з України, — мій батько, умираючи, бажав, щоб я десь в ріднім краю одружився. Тебе ж малою мати пам'ятають.

(Знов пригортає її).

Та й хто ж би не злюбив моєї долі, голубоньки Оксаночки моєї? Се тільки в пісні всі свекрухи люті, а ти побачиш, як моя матуся тобі за рідну стане.

О к с а н а

Дай-то боже!

С т е п а н

Мені тепер здається, що нігде на цілім світі вже нема чужини, поки ми вдвох з тобою. От побачиш, яке ми там кубелечко зів'ємо, хоч і в Москві. Нічого ж там чужого у нашій хатоньці не буде, — правда?

О к с а н а

Авжеж. І, знаєш, якось я не дуже боюся тої чужини.

С т е п а н

Зо мною?

О к с а н а *(усміхається)*

Тим певне, що з тобою. Але й так, хіба ж то вже така чужа країна? Таж віра там однакова, і мову я наче трохи тямлю, як говорять.

С т е п а н

Та мови вже ж навчитися недовго... ну ніби трохи тверда... Та дарма! Оксаночка у мене розумниця, — всього навчиться.

О к с а н а

Не хвали занадто, бо ще наврочиш!

(Трохи посмутніла).

Я вже й так боюся...

С т е п а н

Чого, єдина?

О к с а н а

Якось так упало се щастя раптом. Я такого зроду не бачила... Всі подруги мої, ті, що побралися, багато мали і горя, й клопоту перед весіллям, а я...

С т е п а н

Та ще пожди! От, може, завтра твій батенько мені поріг покаже.

О к с а н а

Ні, ні, сього не буде, я вже певна.

С т е п а н *(жартуючи)*

Здається, панночка не раді з того? Коли б ще й гарбуза не покотили?..

О к с а н а

Та годі! Що за жарти?

С т е п а н

От ніяк не догоджу тобі словами! Добре ж, не буду говорити, коли так!

(Без слів пригортає й милує її. Вона спершу пручається, потім піддається його пестощам).

Г о л о с м а т е р і *(з будинку)*

Оксано! Годі вже там поливати! Вже пізно!

О к с а н а *(кинулась)*

Мати кличуть.

(Зривається йти).

С т е п а н *(утримує її. Пристрасно)* Ще хвилинку!..

Хвилиночку!

О к с а н а

Я вийду ще до тебе, як мати ляжуть спати.

С т е п а н

Вийди, люба! Я виглядатиму тебе до світа!

Г о л о с м а т е р і

Оксано, де ти?

О к с а н а

Ось я йду, матусю!

(Ще раз на прощання обіймає Степана і йде до будинку).

II

У Москві

Світлиця у Степановім дому прибрана по-святковому. Знадвору чутно гомін дзвонів. Мати Степанова і Оксана увіходять убрані по-вкраїнськи, — мати в намітці і в темній сукні з широким виложистим коміром. Оксана в кораблику, в шнурівці та в кунтуші.

М а т и *(сідає на ослоні, важко дишучи)*

Спочину трохи, поки йти у терем... Стара... не носять ноги...

О к с а н а *(сідає поруч)*

Ви, матусю, казали б ліжко перенести в діл, бо вам сутужно лазити на сходи.

М а т и

Ой ні, голубонько, нехай вже там, у теремі... Тут, на Москві, не звичай, щоб жінка мешкала на долі. Скажуть: ото, стара, а звичаю не тямить.

О к с а н а

Ви ж не в тутешніх звичаях зросли.

М а т и

То що? Вони, Оксанко, не питають, хто як там зріс... Адже ми тута зайди, — з вовками жий, по-вовчи й вий.

О к с а н а *(зо сміхом)*

Ой лихо! чи тобто й я по-вовчи маю вити?

М а т и

А ти б як думала? Сьогодні в церкві що шепоту було навколо нас: "Черкашенки! Хохлуши!"

О к с а н а *(трохи посмутнівши)*

Та... я чула... гріха десь не бояться: в церкві божій, замість молитися, людей все гудять, а ще й виносяться так благочестям поперед нас...

М а т и

Так скрізь воно по світі: що сторона — то звичай, а що город — то й норов, кажуть люди. Дивно їм на наше вбрання. Тут жінки зап'яті, а ми, бач, не вкриваємо обличчя.

О к с а н а

Чи ми ж туркені?

М а т и

Хай господь боронить! Воно ж пак і московки не туркені, а так чомусь ото в них повелося. Та вже ж як ти бояриня московська, неначебто воно тобі й годиться вбиратися по-їхньому.

О к с а н а

А ви ж? Адже ж і ви бояринова мати.

М а т и

Що мати, то не жінка. Люди бачать, що я вже лагоджусь у божу путь, то де ж таки мені міняти вбори.

(З лагідним і журливим усміхом).

Не варт уже й справляти щось нового. Адже й старенький мій — нехай царствує! — в козацькому жупані вік дожив, так і на смерть його я нарядила — в мережану сорочку...

(Втирає хустинкою очі. Оксана, зворушена, дивиться на неї. Коротке мовчання).

О к с а н а

І навіщо Степан убрався в те боярське фантя? От як стояв зо мною під вінцем у кармазиновім жупані, мамо, ото був...

(Засоромившись, уриває).

М а т и (добродушно киває їй головою)

Та, либонь, був до сподоби тоді комусь...

(поважніше)

Проте ж не можна, дочко, йому царського нехтувати вбрання.

О к с а н а

А батько ж...

М а т и

Батько, донечко, старий і немічний вже був, коли назвався боярином. Не трапилось йому виходити вже й з дому після того. Степан же й на царські беседи ходить, і в думу, і в приказ.

О к с а н а

Хіба ж то сором, якби він по-козацькому вбирався?

М а т и

Не то що сором... От чудна ти, доню, уже ж таки твій чоловік боярин, а не козак, чи ти ж не розумієш?

О к с а н а *(смутно)*

Чому не розумію?..

М а т и

Отже, бачиш, я й Ганну по-московському вбираю, бо Ганні вже судилась тута пара, вона вже ж не поїде на Вкраїну.

О к с а н а

Чому ж її Степан не взяв з собою, як був у нас?

М а т и

Та дівці мандрувати неначе неподоба; скажуть люди: "Поїхала там женихів ловити". Нехай вже тута шарахвани носить, коли судилося.

О к с а н а

Та ще дівочий той шарахван неначеб форемніший, а що жіночий, то такий бахматий та довгий-довгий, мов попівська ряса! Аж сумно, як се я його надіну? Ото й на голову такий підситок надіти треба? Зап'ясти обличчя?

М а т и

Та вже ж не як.

О к с а н а *(помовчавши, ніяково)*

Боюся я, матусю.

М а т и

Чого ти, донечко, скажи, чого?

О к с а н а

Та ніяк мовити…

М а т и

Ти не соромся. Вже ж я тобі за рідну матір тута.

О к с а н а *(цілує їй руку)*

Так, матінко. То я… собі гадаю… коли б я не спротивилася часом Степанові в такій одежі…

М а т и *(сміючись)*

От ще що вигадала! А тобі Степан ще не спротивився, що не в жупані?

О к с а н а

Та то ж мені…

М а т и

І не вигадуй, дочко! Хіба ж таки Степан мала дитина, що інако вберись, то й не пізнає?

О к с а н а

Пізнати то впізнає…

М а т и *(глянувши у вікно)*

А поглянь молодшими очима, хто то йде? Чи не Степан бува?

О к с а н а

Еге ж, то він, а з ним ще два якісь.

М а т и

Тікаймо, дочко!

(Підводиться й подається до дверей).

О к с а н а

Чого се, хай бог милує, тікати, як від татар?

М а т и

Ще осміють, дитинко; нема тут звичаю з чоловіками жіноцтву пробувати при беседі.

(Одчиняє двері й спішиться по сходах у терем).

О к с а н а (іде за нею)

Ой господи, які се тут звичаї! Оце — але!

Сцена швидко переміняється. Терем. Крім Оксани і матері, в теремі ще є Ганна, молода дівчина, сестра Степанова. Ганна убрана як бояришня.

М а т и *(підходить до великої скрині)*

Отут, моя дитино, твоє боярське вбрання. Я придбала.

О к с а н а *(гречно, але без радощів)*

Спасибі, мамо.

М а т и

Хочеш подивитись або приміряти?

О к с а н а

Хай трошки згодом. Щось я втомилася. Та вже ж нікуди сьогодні не піду, то ще поспію перевдягтися.

М а т и

До твоєї волі. Спочинь собі. Та й я піду спочину, воно й годиться в свято.

(Іде в бічну кімнату).

Г а н н а *(що досі сиділа, лузаючи гарбузове насіння)*

Ой сестричко, і нащо ті свята потрібні в світі?

О к с а н а

Ото спитала! Що тобі біг дав?

Г а н н а

Та нудно ж, господи!

О к с а н а

Сидиш, то й нудно.

А ти піди між челядь, погуляй.

Г а н н а

Куди ж се я піду? Яка там челядь?

О к с а н а

А ти хіба товаришок не маєш?

Г а н н а

Товаришок?.. От декого там знаю з бояришень... Та як до їх ходити? Матуся вже не здужають, не хочуть зо мною йти... А ти ще не пізналась тут з ними... З мамкою сама не хочу, вона така...

О к с а н а

Чого ж тебе водити?

Уже ж ти не маленька. Йди сама.

Ще й веселіше буде вам без старших.

Г а н н а

Самій не можна по Москві ходити.

О к с а н а

Хіба хто нападе?

Г а н н а

Ні, так, не звичай.

О к с а н а

Ну, вже ті звичаї отут у вас!

Г а н н а

Та й що мені бояришні ті скажуть? Сидять по теремах, от як і я, не бачать світа. Що з їх за веселість?

О к с а н а

Чого ж ви сидите? Пішли б укупі кудись на вигой або в гай над річку та заспівали б. Я, бувало, дома годинки в хаті не просиджу святом.

Г а н н а

Ба в тебе дома! Там же не Москва. Такого тут ізроду не чували, — співати по гаях!..

О к с а н а

То ти й не знаєш, як на Вкраїні в нас гуляє челядь?

Г а н н а

Я мало що Вкраїну пам'ятаю, а Ванька тут уже й вродився.

О к с а н а

Ванька?

Чому ж би не Івась?

Г а н н а

Так тут зовуть, та й ми вже звикли. Він і сам так звик. Мене ж матуся тільки та Степан зовуть іще Ганнусею.

О к с а н а

А як же ти тута звешся?

Г а н н а

Аннушка.

О к с а н а

Чи ба!

(немов ухваляючи)

"Ганнушка".

Г а н н а *(поправляюш)*

Ні-бо, "Аннушка", Оксано.

О к с а н а

Не вимовлю. Проте ж воно нічого і по-московському, хто добре вміє. А як по-їхньому Оксана буде?

Г а н н а

Аксинья чи Аксюша.

О к с а н а

Щось негарно.

Оксана мовби краще. Ти, Ганнусю, мене таки Оксаною зови.

Г а н н а (*лащиться до Оксани)*

Як хочеш, так і зватиму, сестричко. Я так тебе люблю! Зраділа, боже, як брат тебе з України привіз!

О к с а н а

Ти ще мене, Ганнусенько, не знаєш, а може ж, я лиха...

Г а н н а

Ні, ні, ти добра! Ти, бач, усе до мене: "Погуляй, забався, не сиди!" А ти б почула, як інші всі боярині спиняють своїх сестер та дочок. Їй же богу, ні за поріг не випустять ніколи.

(Ще більше лащиться)

Оксаночко... ріднесенька... я маю тебе щось попрохати...

О к с а н а

Що, сестричко?

(Ганна мовчить збентежена)

Хотіла б, може, що з моїх уборів? Бери, що хочеш. Дам тобі й намисто, ще й коси у дрібушки заплету, вберу тебе, неначе гетьманівну.

Г а н н а *(смутно)*

Та ні, сього матуся не дозволять... Я не об тім... Я хочу попрохати, щоб ти... пішла зо мною у садок...

О к с а н а

Ото й всього? Було про що просити. Ходім хоч зараз.

Г а н н а

Ні, не зараз, потім...

О к с а н а

Коли ти схочеш. Що ж там у садку?

Г а н н а

Та, бач... самій отам в садку сидіти мені не можна...

О к с а н а

Вже й сього не можна?

Г а н н а

А з мамкою піти — вона розплеще усім про те, чого я там сиджу.

О к с а н а *(сміючись)*

А ти ж там що ворожиш? От хитруха!

Г а н н а

Та я нічого... тільки виглядаю, чи не проїдуть вулицею часом царські стрільці. Вони надвечір їздять.

О к с а н а

Либонь, царський стрілець тобі устрелив дівоче серденько?

Г а н н а

Та я ж, Оксано, заручена.

О к с а н а

За царського стрільця?

Г а н н а

Авжеж.

О к с а н а

То чом же він до нас не прийде?

Г а н н а

Хоч би й прийшов, то я ж хіба побачу?

Я в теремі, а він там, у світлиці.

О к с а н а

То вам і бачитись не можна?

Г а н н а

Де ж там!

О к с а н а

Прилюдно — ні, а тільки крадькома?

Г а н н а

Ні, як то крадькома?

О к с а н а

А ти ж хотіла до нього вийти у садок.

Г а н н а

До нього?

Ні, я ще сорому не загубила! І як се ти подумати могла, що я тебе просила проводжати мене на сходини?.. Невже, Оксано, вважаєш ти, що я така нечесна?

О к с а н а

Та бог з тобою! Де ж, яка ж тут нечесть? Як дівчина постоїть на розмові з своїм зарученим, то вже й нечесна?

Г а н н а

Авжеж, тут так.

О к с а н а

Навіщо ж ти виходиш туди в садок?

Г а н н а

Я здалека дивлюся, як він там вулицею проїздить. Інакше ж я його нігде не бачу, хіба що в церкві.

О к с а н а

Де ж ви розмовляли?

Г а н н а

Нігде.

О к с а н а

А як же він тебе посватав?

Г а н н а

Як? Через сваху. Як звичайно всі.

О к с а н а

Я щось не розберу.

Г а н н а

Бо ти не знаєш тутешніх звичаїв. Нехай лиш мати тобі розкажуть, бо всього достоту і я не знаю.

О к с а н а

Нібито виходить, що ви отак, не мовивши ні слова, і поберетесь?

Г а н н а

Так найпристойніше.

О к с а н а

Чудна тут молодь!..

(Усміхається якимсь спогадам мовчки. Потім стиха, мрійливо).

Я ж було щовечір виходжу до Степана на розмову.

Г а н н а

Як заручились?

О к с а н а

Та… як заручились… Ну, раз стояла з ним, не заручившись, інакше хто ж засвататися може?

Г а н н а *(закриваючись)*

Ой лихо, сором!
(Оксана мовчки знизує плечима).
Г а н н а
А твоя матуся не знає й досі про твої стрівання?
О к с а н а
Чому не знає?
Г а н н а
Що ж, вона простила, не прокляла тебе?
О к с а н а
Та за що, Ганно?
Самі ж вони були пак молоді, то знають, що то любощі.
Г а н н а
Оксано! Що тільки ти говориш?
(Знову закривається)
О к с а н а *(сміється)*
От дурненька!
С т е п а н *(увіходить поспішно)*
Оксаночко, перевдягнися швидше в московське вбрання. Там прийшли бояри.
О к с а н а
Та мати ж кажуть, що жінкам не можна між чоловіцтвом бути.
С т е п а н
Бачиш, любко, ти маєш тільки їх почастувати та й знов у терем вернешся.
О к с а н а
Отак? А як же частувати їх, Степане? По-нашому, чи, може, як інакше?
С т е п а н
Ти винесеш їм на тарелі меду, — матуся прилаштують, як там треба, — уклонишся, боярин поцілує тебе в уста...
О к с а н а
Степане! Що ти кажеш? Мене бояри цілувати мають?
Чи се мені причулося?
С т е п а н
Ні, серце, воно так є, та в тім нічого злого, — то тільки звичай!
О к с а н а
Се ще так же звичай! Нехай йому абищо! Не піду!
С т е п а н *(понуро)*
Як хочеш, тільки ти нас тим загубиш.
О к с а н а
Таке вигадуєш!
С т е п а н
Ба ти не знаєш, які тут люди мстиві... За зневагу старий боярин візьме, як не вийдеш, а він же думний дяк, він має силу — он син його ще молодий, — вже стольник; він оклепає нас перед царем, а там уже й готово

"слово й діло".

О к с а н а

Ти не жартуєш?

С т е п а н *(ще понуріше)*

Як тобі здається?

О к с а н а *(з жахом)*

Степане, та куди ж се ми попались? Та се ж якась неволя бусурменська.

С т е п а н

Я й не казав тобі, що тута воля. Та якби ми не гнули тута спини, то на Україні, либонь, зігнули б у три погибелі родину нашу московські воєводи... Ось ти млієш з огиди, що тебе якийсь там дід торкне губами, а як я повинен "холопом Стьопкою" себе взивати та руки цілувати, як невільник, то се нічого?

О к с а н а

Боже мій... Степане! Хто ж каже, що нічого?

С т е п а н

Отже, бачиш... Та що я тут розводжуся? Там дяк мене чекає. То скажи, Оксано, ти вийдеш?

О к с а н а

Я не знаю...

М а т и *(виходить з кімнати)*

Вийди, доню, голубонько! І я тебе прошу! Не дай мені, старій, на очі бачить Степанової згуби!

Г а н н а

Ой сестричко, якби ти знала, що за лютий дід отой боярин!.. Я тебе благаю! Сестриченько! Не загуби ж ти нас!

(Ридаючи, кидається до Оксани)

О к с а н а *(до Ганни холодно, якось надміру спокійно)*

Я вийду. Дай мені московське вбрання.

(Ганна кидається до скрині).

А ви, матусю, наготуйте меду. їди, Степане, бав тим часом гості.

Степан, похиливши голову, виходить. Оксана, бліда як смерть, здіймає з голови кораблика.

III

Дальня кімнатка у горішньому поверсі в Степановім домі

С т е п а н *(уводить гостя козака)*

Ось тута поговорим, пане-брате, бо, знаєш, там… тут буде захисніше.

(Оглядає сіни через двері, потім замикає двері на замок і зачиняє вікна. Сідає з гостем далі від дверей. Розмова ведеться неголосно).

Великі чиняться там кривди, кажеш?

Г і с т ь

Та там такі напасті, що крий боже! І просвітку нікому не дають московські посіпаки. Все нам в очі тією присягою тичуть…

С т е п а н

Правда, що присяга таки велика річ.

Г і с т ь *(голосніше)*

Чому ж вони самі забули бога?

С т е п а н

Помалу, пане-брате, ще підслуха який слуга.

Г і с т ь

Та правда… Я й забув…

(Тихше)

Ми присяги не хочемо ламати, але нехай же цар нас оборонить від тої галичі.

С т е п а н

То трудна справа. Адже когось він там держати мусить для нагляду, а всі ті воєводи один від одного не ліпші. Звісно, за ними й інші всі порозпускались…

Г і с т ь

Послав би цар з українців кого, в Москві ж тут є такі, от хоч би й ти, що здавна і цареві служать вірне, і рідний звичай вміють шанувати.

С т е п а н

Нас не пошлють…

Г і с т ь

Чому?

С т е п а н

Бо нам не вірять.

Г і с т ь

Отак! Та ви ж тут наче всі у ласці!

С т е п а н

То тут, на очах, а з очей спустити нас надовго не зважаться. Так, часом ненадовго послами посилають, і не самих, а вкупі з москалями… Щоб воєводами ж настановити, того не буде й зроду!

Г і с т ь

Не здивуйте ж, як ми відкинемось до Дорошенка!

С т е п а н

(робить рух рукою, мов хоче гостеві затулити вуста)

Крий боже, пане-брате, що ти кажеш?

Г і с т ь *(схаменувшись)*

Так часом зірветься з досади слово… Найгірше, пане-брате, догорає оте, що нам не вірять. Мій свояк, Черненко, знаєш?

(Степан потакує головою).

Так був уклепався, що ледве-ледве вирвався з душею!

С т е п а н

Черненко? Він, здається, з найвірніших царевих приятелів.

Г і с т ь

То-то й ба! А хтось там наклепав при воєводі, що ніби він послав у Чигирин листа якогось. От було біди! Що жінка плакала, в ногах валялась у воєводи…

С т е п а н *(гірко всміхнувшишь)*

Є прислів'я, брате: "Москва сльозам не вірить".

Г і с т ь

Щира правда! Проте знайшлись такі, що помогли…

С т е п а н

Се хто ж?

Г і с т ь

Побрязкачі.

С т е п а н

Хіба що так.

Мовчання.

Г і с т ь

Вже так, що цупко затягли супоню на наших боках. А проте є люди, що не бояться, йдуть, мов на одчай, бо, сказано, терпець їм увірвався!

(Присунувшись зовсім блізенько до Степана, говорить пошепки).

Дівчата наші, — декотрі ще вкупі були з дружиною твоєю в братстві. — гуртом пошили корогву й послали у Чигирин… звичайне, крадькома… Іван, твій шурин, сам її одвозив… Ніхто не знає ще. Якби дізнались, то страшно здумати, що б там було!

(Одсунувшись, трохи голосніше).

Отак, як бач, одважуються люди…

(Степан в мовчазній задумі сіпає кінець свою пояса. Гість устає).

Що ж, пане-брате, то нема надії полегкості дістати від царя?

С т е п а н *(отямившися з задуми, теж устає)*

О ні, чому ж, я спробую. От згодом в царя я буду на малій беседі. Як буде він під чаркою, то, може, я догоджу йому, він часом любить пісень "черкасских" слухати, та жартів, та всяких теревенів, не без того, що й тропака звелить потанцювати.

Г і с т ь

Ото! Хіба ти в нього пахоля?

С т е п а н

Ба знаєш, як то кажуть: "Скачи, враже, як пан накаже"... Та ладен я, брате, уже хоч би й на голові ходити, аби чогось добутися для тебе та для Вкраїни. Дай мені супліку, оту, що ти приготував цареві, — як влучу слушний час, то я подам до власних рук йому.

Г і с т ь

(виймає загорнений у хустину папір з печатками)

Ось, пане-брате, хай бог тобі поможе! Не минути розливу крові братньої, як тільки супліка сяя марна буде.

С т е п а н

Боже, не попусти!

Г і с т ь

Бувай здоров. Піду вже.

С т е п а н

Хай бог тебе провадить, пане-брате. Чоломкаються. Гість виходить.

О к с а н а

(швиденько увіходить з інших дверей швидким кроком)

А я тебе, Степане, скрізь шукаю.

С т е п а н

Що там таке?

О к с а н а

Порадитися треба. Мені Яхненко тут листа привіз від братчиці-товаришки.

С т е п а н *(з поспіхом)*

Де лист? Його спалити треба!

О к с а н а

Бог з тобою! Чому спалити? То вона прохає, щоб я, по змозі, грошей їй послала, якусь вона потребу має пильну.

С т е п а н

Не посилай. Крий боже! І не думай!

О к с а н а

Та що тобі біг дав? Я й не гадала, що ти такий скупий. Коли вже так — я з посагу свого послати можу.

С т е п а н

Та я не грошей жалую, Оксано.

О к с а н а

А чом же ти не хочеш?

С т е п а н

Небезпечно.

(Нахилившись до неї, зовсім нишком).

Вони там з Дорошенком накладають...

О к с а н а

(здивована мовчить, потім загадково усміхається)
Ну що ж, так, може, й треба.
С т е п а н
Схаменися! Ти ж так боялася розливу крові, а ся війна найпаче братовбійна, що Дорошенко зняв на Україні, — ' то ж він татар на поміч приєднав і платить їм ясиром християнським.
О к с а н а
(сідає, мов знесилена, на ослін і спирається па стіл)
Скрізь горе, скрізь, куди не обернися… Татари там… татари й тут…
С т е п а н
Оксано!
Що мариться тобі? Татари тут?
О к с а н а
А що ж? Хіба я тут, не як татарка, сиджу в неволі? Ти хіба не ходиш під ноги слатися своєму пану, мов ханові? Скрізь палі, канчуки… холопів продають… Чим не татари?
С т е п а н
Тут віра християнська
О к с а н а
Тільки ж віра! Та й то… прийду до церкви — прости, боже! — я тут і служби щось не пізнаю: заводять якось, хтозна й по-якому…
С т е п а н
Оксано, се вже гріх!
О к с а н а
Ой чоловіче!.. Та й осоружна ж ся мені Москва!
(Схиляється головою до стола).
С т е п а н *(сумно стоїть над нею)*
Я так і знав… Хіба ж я не казав, що я тобі нічого дать не можу тут, на чужині?..
О к с а н а *(кидається до нього)*
Ні, моє кохання!
Се я недобра! Так, немов не знаю, що бідний мій голубонько страждає за всіх найгірше, — треба ж завдавати жалю ще більше!
(Степан пригортає її).
Ну, скажи, мій любий, чи довго нам ще мучитися так?
С т е п а н *(зітхнувши)*
Бог знає, серденько!
О к с а н а
Невже й загинем у сій неволі?
С т е п а н
Май надію в бозі. Ще якось, може, зміняться часи. Коли б утихомирилося трохи там, на Вкраїні, попрошу царя, щоб відпустив мене хоч у гостину.
О к с а н а

Тепер ніяк не можна?

С т е п а н

Ні, єдина, тепер нема що й думати! От саме я думаю до царя супліку нести, що люди з України привезли, — жаліються на утиски, на кривди... Я маю боронити ту супліку, то вже ж не час проситися з Москви. "От, — скажуть, — речі солодко розводить, а сам в ліс дивиться". Тепер, Оксано, нам треба стерегтися так, "щоб муха не підточила носа", як то кажуть. Крий боже схибити в чому, — пропала вся наша справа і громадська вкупі.

О к с а н а

Ну як його ще більше стерегтися? Вже й так немов замазались у піч!

С т е п а н

Та от, наприклад, ти послати хочеш ті гроші братчиці...

О к с а н а *(спустивши очі)*

Вже не пошлю. Нехай пробачить, що ж, коли не змога... Я напишу їй...

С т е п а н

Краще не пиши нічого, серце.

О к с а н а

Як же ж так, Степане? Се ж навіть незвичайно!

С т е п а н

Як листа десь перехоплять — чи то раз бувало? — то ще готові взяти на тортури, як викриють ту справу з Дорошенком, щоб ти призналася, в чім накладала зтоваришками...

О к с а н а

Я перекажу через Яхненка...

С т е п а н

Мушу я просити, щоб ти його у нас тут не приймала.

О к с а н а

Та я ж його просила, щоб прийшов! Вже ж не прогнати!

С т е п а н

Накажи слугою, що ти нездужаєш.

О к с а н а

Не випадає.

С т е п а н

Як хочеш. Тільки як візьмуть "на дибу", то вже не жалуй!

О к с а н а

Звідки вже й "на дибу"?

С т е п а н

А що ж ти думаєш? За тим Яхненком шпиги московські цілим роєм ходять. Я знаю їх.

О к с а н а *(зажурена)*

Так я й не передам родині ні листів, ні подарунків...

С т е п а н

Ти знаєш, люба, поки що, то й краще б не озиватись, надто до Івана, бо

він в непевні справи устряває…

О к с а н а

До брата рідного не озиватись?

(У неї стають сльози на очах).

С т е п а н

Се ж не навіки, рибонько, тим часом, поки утихомириться…

(Знов пригортає її).

О к с а н а *(не відповідаючи на пестощі; безвиразно)*

Гаразд, нікому не писатиму.

С т е п а н

Ти, серце, на мене гніваєшся.

О к с а н а *(так само)*

Ні, чого ж? Ти маєш рацію. Нащо писати?

Степан опускає руки. Оксана повагом виходить з хати.

IV

Терем

Оксана гаптує в кроснах, рухи в неї ліниві, в'ялі.
С т е п а н
(увіходить і сідає близько Оксани на дзиглику)
Щось голова болить...
О к с а н а *(не підводячи очей від шитва)*
Ти пізно встав.
С т е п а н
Та світом же прийшов з тії беседи.
О к с а н а
Було там весело?
С т е п а н
Ей, де там в ката! По щирості бояться слово мовить.
П'ють, п'ють, поки поп'ються, потім звада...
О к с а н а
А як же там, Степане, та супліка?
С т е п а н
Та що ж... ніяк. Цар каже: "Прочитаєм, подумаєм"... Чували вже ми теє!
О к с а н а
Що ж буде?
С т е п а н *(з болісною досадою)*
Ой, не знаю! Не питай!
Мовчать. Оксана шиє, потім голка випадає їй з рук.
С т е п а н
Хоч би ти щось, Оксано, розказала, а то так сумно, голова забита усяким лихом.
О к с а н а *(в'яло)*
Що ж я розкажу?
Нічого я не бачу і не чую, сиджу собі...
С т е п а н *(трохи роздражнений)*
Ну, робиш же що-небудь?
О к с а н а
Учора вишила червону квітку, сьогодні синю. Се тобі цікаво?
С т е п а н
Ти так неначе дражнишся зо мною!
О к с а н а *(крізь сльози)*
Ні, далебі, Степане, не дражнюся!
С т е п а н *(придивляється до шитва, лагідно)*
А що се буде з тої лиштви, любко?

О к с а н а (знов безучасно)
Не знаю, се щось Ганна почала.
С т е п а н
Либонь, собі на посаг. Се вже хутко її весілля.
О к с а н а
Та за місяць ніби.
С т е п а н
От на весіллі трохи погуляєш, розважишся.
О к с а н а
Ет, знаю ту розвагу! Частуй та кланяйся: "Не обезсудьте..." А гостійки поза плечима судять: "Черкашенка, чужачка..."
С т е п а н
Ти вже надто на те зважаєш.
О к с а н а *(байдуже)*
Ні, мені дарма.
Мовчання.
С т е п а н
Ти так неначе втомлена сьогодні. Клопочешся при господарстві, може?
О к с а н а
Ні, я не клопочусь, — то все матуся. Ми з Ганною все шиємо.
С т е п а н
То, може, не треба стільки шити?
О к с а н а
Що ж робити? Насіння я лузати не люблю, так як Ганнуся. Треба ж десь подіти і руки, й очі...
С т е п а н
Бідненька ти в мене.
(Оксана прорివається риданням).
Оксано! Що се ти? Та бог з тобою! Чи хто тебе образив? Мати? Ганна?
О к с а н а *(трохи стишуючись)*
Вони як рідні... я на їх не скаржусь...
С т е п а н
Так що ж?
О к с а н а *(уриває ридання, з одчаєм)*
Степане! Ти хіба не бачиш? Я гину, в'яну, жити так не можу!
(В знесиллі похиляється на кросна)
С т е п а н
Се правда, не ростуть квітки в темниці... А я гадав...
(Ходить по хаті в тяжкій задумі, потім спиняється перед Оксаною).
Оксано, заспокойся, поговорім ладом.
О к с а н а
Про що, Степане?
С т е п а н
Виходить, я тебе занапастив.

О к с а н а
Ні, я сама…
С т е п а н
Однаково. Я більше не хочу заїдать твоєї долі. Хоч як мені се гірко… я готовий тебе до батька відпустити.
О к с а н а
Як? А ти ж?
С т е п а н
Я тут зостануся. Для мене немає вороття, ти ж теє знаєш.
О к с а н а *(зворушена)*
То се б тебе покинути я мала? Чи я ж на те стояла під вінцем і присягу давала?
С т е п а н *(гірко)*
Я, Оксано, не хан татарський, щоб людей держати на присязі, мов на шнурку. Ти вільна. Се тільки я в неволі.
О к с а н а *(хитає головою)*
Ні, Степане.
С т е п а н
Чого ж? Я присягу тобі вертаю…
(Голос його переривається від турботи).
І я прошу тебе… прости мене… що я… тебе відмовив від родини… що я…
О к с а н а *(обіймає його)*
Ні, годі, не кажи! Не знаєш ти… Ще ж ти мені ні слова, ні слова не промовив там, у батька, а вже моя душа була твоєю! Ти думаєш, як я тепер поїду від тебе геть, то не лишиться тута моя душа?
С т е п а н
Так що ж робити, люба?
О к с а н а
Втікаймо всі! Мій батенько поможе прожити якось, поки ти придбаєш. Хай їм абищо, сим московським добрам! Втікаймо на Вкраїну!
С т е п а н
Цар достане боярина свого скрізь на Вкраїні, та ще й твоїй родині буде лихо. Не скриємось нігде…
О к с а н а
Втікаймо в Польщу! А ні, то на Волощину!
С т е п а н
Що з того? Зміняємо чужину на чужину…
Приблудами чужі пороги будем там оббивати… все одно, що й тут.
О к с а н а
Ні, там вільніше.
С т е п а н
Треба заслужити чимсь ту сусідську ласку. Чим же більше, коли не зрадою проти Москви?

О к с а н а

Так їй і треба!

С т е п а н

Присяга, Оксано, велике діло. Цар мені не верне так присяги, як я тобі вернув. Та й я йому не можу повернути всього, що я приймав з його руки.

Мовчання. Починає сутеніти. Десь у церкві тихо дзвонять.

О к с а н а

Степане, вже не говорімо більше про се ніколи.

С т е п а н

Так, не треба, люба...

(Згодом).

Чому не шиєш?

О к с а н а

Вже мені не видко. А ще світити рано.

С т е п а н

Заспівай щось потихеньку, якщо можеш.

О к с а н а

Добре.

(Співає потихеньку)

"Ой як було хорошенько, як рід з родом п'є, вип'є чарку, вип'є другу та по сестру шле. "Сеструненько-голубонько..."

(Уриває)

Не можу. Либонь, я одзвичаїлась від співів. Та й щось на груди важко.

(Кашляє)

С т е п а н *(стривожений)*

Ой, кохана, чи ти не хвора?

О к с а н а

Де ж там! То щось так.

Увіходять мати й Ганна, за ними слуги вносять загортки з покупом.

Поклавши пакунки, слуги виходять.

М а т и

Добривечір, дітки! Що сидите так поночі?

С т е п а н

Так, дещо розмовляли.

М а т и

Не наговоряться все голуб'ятка. Коли б то бог судив і Ганні нашій таке подружжя!

Г а н н а *(світить тим часом (розгортає пакунки)*

Подивись, Оксано, чого ми накупили!

Оксана підходить.

Се на шубу, а се на літники, а се на кичку. Що, правда, гарне? Ми ж ото пішли аж до купців заморських.

О к с а н а *(жваво)*

Гарно, гарно! Та й молодичка з тебе гарна буде! Ну й потанцюю в тебе на весіллі! Нехай уже московки не здивують!

Г а н н а

От я люблю, як ти така весела, а то сидить, похнюпившись, аж сумно.

М а т и

Та звісно, і чого б таки журитись? Ви люди молоді... у хаті лад...

О к с а н а *(підхоплює)*

За хатою добро...

Г а н н а *(не завважаючи іронії)*

Авжеж, сестричко, якби ти бачила, що там купців наїхало! І чом ти не пішла із нами вкупі?

О к с а н а

Я дошити хтіла, а завтра й я піду по всіх усюдах, закупимо з тобою всю Москву! От я собі парчеву кичку справлю! Степане, можна?

С т е п а н

Чом би ж то не можна?

О к с а н а *(плеще в долоні й приспівує)*

"Бодай мені такий вік довгий, як у мене чоловік добрий!.."

М а т и *(втішно всміхаючись)*

Ну й вигадниця в тебе жінка, синку!

Г а н н а

А як вона мені співала гарно весільної! Сестричко, заспівай тієї, як то косу розплітають.

О к с а н а

Не хочу, то сумна, ще знов заплачеш. Я зараз коровайницею буду або приданкою — ти тільки слухай:

(Співає дуже голосно, по-сільському).

"Не бійся, матусю, не бійся, в червоні чобітки обуйся, щоб твої підківки бряжчали, щоб наші вороги мовчали! Гу!"

(Вигукнувши, вискакує на ослін)

Отак приданки скачуть через лавки!

С т е п а н *(ловить її й здіймає з ослона)*

Ну, ну, Оксано, ти вже щось занадто.

М а т и

Та правда, донечко, почує челядь...

О к с а н а

Овва! Так що ж! Бояриня гуляє! Давай утнем санжарівки, Ганнусю!

Г а н н а *(сміючись)*

Та я не вмію!

О к с а н а

Я тебе навчу!

(Крутить Ганну навколо себе, приспівуючи).

"Гуляй, гуляй, господине, нехай наша журба згине!

Ой чи згине, чи не згине, гуляй, гуляй, господине!"

Що ж ти, Степане? Помагай співати!

(Залягається сміхом, що згодом переходить у кашель. Степан тривожно кидається до неї).

V

Степанів садок. Будинок виходить у нього задньою стіною. Видко гратчасті вікна терема і піддашок зі сходами. Збоку в садку зроблена повіточка садова, вся в зелені та в квітках; у повітці приладновано великий турецький ослін з подушками. З терема по сходах надвірних помалу спускаються мати й Оксана. Оксану ведуть попід руки дві служниці — "сенные девушки".

Оксана у простій широкій хатній сукні, без кички, голова зав'язана на український лад шовковою хусткою. Оксана хвора, очі позападали, але дуже блищать, на щоках хворий рум'янець.

М а т и *(пройшовши вперед до повітки, показує дівчатам на ослін)*

Отут бояриню посадовіть та й можете вертати до роботи.

Дівчата садовлять Оксану і вертаються в терем.

М а т и

Що, донечко, тут, правда ж, придобніше? Вільніше дихати?

О к с а н а

Вільніше?..

(Схиляється на подушки).

М а т и

Ляж, ляж, рибонько. Заснути, може, хочеш?

О к с а н а

Так, я б заснула… тільки я боюся…

М а т и

От, хай бог милує! Чого боїшся?

О к с а н а

Та все якесь таке страхіття сниться.

М а т и

Ти помолись до Йосипа святого, то він всі сни перенесе на добре.

О к с а н а

От відколи я тут, то й сни змінились… Бувало, там, у батенька, все сниться, що я літаю. Так, бувало, любо… А тут не снилось і разу.

М а т и

Бач, любко, як сниться, що літаєш, то ростеш, отим воно так замолоду й сниться. Тепер же ти вже не ростеш…

О к с а н а

Та… певне…

М а т и *(поправляючи їй подушки)*

Ляж вигідненько та засни гарненько.

(Сідає коло неї в ногах).

А я посиджу тута, помолюся, щоб бог тобі послав у сні здоров'я.

(Виймає буриштинові чітки і перебирає їх, стиха ворушачи устами).
Оксана засипляє.

С т е п а н виходить з долішнього рундука. Мати киває йому, щоб помалу йшов, не гукав, потім устає обережно і йде до нього на другий кінець садка, далі від повітки.

М а т и *(нишком)*
Ну, що ж казав той німець? Є надія?
С т е п а н
Що ж, каже: "В бога все можливо".
М а т и
Певне! Та все ж би й людської снаги докласти, либонь, не гріх.
С т е п а н
Він докладає, мамо. Він є людина великоучена… Та що ж, коли така тяжка хвороба?
М а т и
І звідки причепилася напасть?.. Либонь, се хтось наврочив на весіллі Ганнусинім, бо відтоді й заслабла.
С т е п а н
Здається, ще давніше почалося…
М а т и
Хіба? Та ні, вона була здорова. А от що на весіллі… Ну, та як же той німець каже? З чого б то воно? Чи з пристріту? Чи, може, з переляку? От горе, тут нема таких бабів, як там, у нас, — коли б так пошептали.
С т е п а н
Ні, матінко, не помогли б ті шепти. Така вже слабість.
М а т и
Що ж воно? Як зветься?
С т е п а н
Казав він: "Ваша пані занудилась по ріднім краю — се є також слабість". Сказав мені по-грецьки як і зветься.
М а т и
Та він то назове на всіх язиках, а щоб то вигоїти…
С т е п а н
Він казав, — коли її повезти на Вкраїну, то, може б, ще й одужала.
М а т и
От, синку, на сей раз німець, може, й правду каже. Вона таки нудилася, небога. Що ж, відомо, завезена далеко… Не кожне привикає до чужини. Котре привикне, а котре то й…
С т е п а н
Мамо, я попрошу царя, щоб нас пустив до тестя у гостину — чей же пустить?
М а т и

Та, може, й пустить — вже ж війни немає.

С т е п а н

Скажу йому, що маю ще й у Київ повезти хвору жінку поклонитись угодникам святим там у печерах, для ізцілений — невже ж не пустить?

М а т и

Повинен би пустити. Се вже и гріх людей на богомілля не пускати! А се, Степанку, ти надумав добре — поїхати на прощу, помічніше воно буває над усякі ліки.

(Зітхнувши, поглянула па небо).

Ба сонечко схиляється на вечір. Ти б тута розбудив Оксану, синку, Навзаході недобре спати хворим. А я піду зварю майове зілля, щоб на ніч їй було готове пити.

С т е п а н

Спасибі, що клопочетеся нею.

М а т и

Що ж, синку, завезли чужу дитину, то треба ж якось їй давати раду.

(Іде в терем).

Степан підходить до Оксани і стиха цілує її. Вона прокидається.

О к с а н а

Се ти, Степане? Бач, мені приснилось, що місяць ясно-ясно засвітив у батьковім садочку...

С т е п а н *(удавано веселим голосом)*

Місяць, люба? Се дивно, бо якраз на тебе сонце!

О к с а н а

Що ж, може, там ясніше світить місяць, ніж тута сонце...

С т е п а н

Не журись, Оксано, ось хутко знов побачим, як там світить і сонечко, і місяць на Вкраїні.

О к с а н а

Се ж як? Хіба умру? Тоді запевне душа полине...

С т е п а н

Бог з тобою, люба! Чи я ж би про таке тобі казав? Надумав я поїхати з тобою в гостину до твоїх.

О к с а н а *(іронічно)*

Велике діло, що ти надумав! Цар думки заверне.

С т е п а н

Цар пустить. Вже ж тепера на Вкраїні утихомирилося.

О к с а н а *(гостро)*

Як ти кажеш? Утихомирилось? Зломилась воля, Україна лягла Москві під ноги, се мир по-твоєму — ота руїна? Отак і я утихомирюсь хутко в труні.

С т е п а н

Ти одживешся на Вкраїні. Москва ж не може заступити сонця, зв'ялити гаю рідного, зсушити річок веселих.

О к с а н а *(понуро, уперто)*

Годі, не кажи. Нікуди я тепера не поїду.

С т е п а н

Чому ж?

О к с а н а

Не хочу!

С т е п а н

Що се ти, Оксано? Мені аж дивно! Що се ти говориш?

О к с а н а *(розпалившись, підводиться)*

А я дивую, ти з яким лицем збираєшся з'явитись на Вкраїні! Сидів-сидів у запічку московськім, поки лилася кров, поки змагання велося за життя там, на Вкраїні, — тепер, як "втихомирилось", ти їдеш туди ясного сонця заживати, що не дістали руки загребущі, та гаєм недопаленим втішатись. На пожарині хочеш подивитись, чи там широко розлилися ріки від сліз та крові?

С т е п а н

Ти тепер картаєш... А як сама колись мені казала, що ти прийняти можеш тільки руку, від крові чисту?

О к с а н а

Правда, я казала... Ми варті одне одного. Боялись розливу крові, і татар, і диби, і кривоприсяги, й шпигів московських, а тільки не подумали, що буде, як все утихомириться... Степане, дай руку!

С т е п а н

Се навіщо?

О к с а н а

Ти не хочеш?

С т е п а н

Ні, чом же?

(Дає руку Оксані).

О к с а н а *(дивиться на свою й Степанову руки)*

От, здається, руки чисті, проте, все мариться, що їх покрила не кров, а так... немов якась іржа... як на старих шаблях буває, знаєш?

(Пускає його руку і лягає знов Говорить повільніше, млявіше, з перервами).

У батенька була така шаблюка... вони її закинули... ми з братом знайшли... в війну побавитись хотіли... не витягли... до піхви прикипіла... заржавіла. Отак і ми з тобою... зрослись, мов шабля з піхвою... навіки... обоє ржаві...

С т е п а н

Ти, Оксано, вмієш зарізати словами без ножа.

О к с а н а

Та тільки ж се я вмію, більш нічого. Що-небудь же і я повинна вміти...

(Мовчання).

Як я умру, то не бери вже вдруге українки, візьми московку ліпше...

С т е п а н

Оксано!

О к с а н а

Всі ми ріжемо словами, а тут жінки плохі, вони бояться...

С т е п а н *(з мукою)*

Та пожалій себе й мене хоч трохи!

О к с а н а

Занадто я жаліла... В тім і горе... Якби я мала сили не жаліти, то вирвались би геть з сії кормиги — і ти б ослобонився від іржі... А так, вже чисто: ні собі, ні людям!

С т е п а н

Оксаночко! Поїдем на Вкраїну! Ну, я тебе прошу! Там батько-мати, родина, приятелі, там ти з ними розважишся.

О к с а н а *(одвертається)*

Я й в вічі не насмію їм глянути...

С т е п а н

Ну, в Київ подамося, помолимось, нехай нас бог простить, нехай тобі здоров'я верне!

О к с а н а

Нащо? Кому потрібне те моє здоров'я та й я сама?

С т е п а н

Мені, моя єдина! Я ж так тебе люблю!

О к с а н а

Тобі здається. Ти жалуєш мене, але любити... таки й нема за віщо... Я тепер така недобра стала, вередлива...

С т е п а н

Ні, ні, моя хороша!

О к с а н а

Я — хороша? Хоч би й була коли яка краса, то вже давно вона з обличчя спала...

С т е п а н *(гладить її руку, низько похиливши голову)*

Ти шарпаєш себе речами тими. Не треба стільки говорити...

О к с а н а

Правда...

С т е п а н

Та й що картатися словами, люба? Нас доля так уже скарала тяжко, що, певне, й бог простить усі гріхи. Хто кров із ран теряв, а ми із серця. Хто засланий, в тюрму замкнутий був, а ми несли кайдани невидимі. Хто мав хвилини щастя в боротьбі, а нас важка, страшна душила змора, і нам не вділено було снаги ту змору подолати...

О к с а н а *(спокійніше й лагідніша, ніж досі)*

Так, се правда. Але ніхто сього не зрозуміє, поки ми живі. Отже, треба вмерти. Ти, певне, довше проживеш, ніж я, — до рук тобі свій заповіт

віддам я, а ти його передаси родині і братчикам, хто ще живий лишився.

С т е п а н *(з гострою тугою)*

Ой, краще б я тобі таке казав!

О к с а н а *(підводиться й прихиляє його до себе)*

Ні, любий, ти на світі потрібніший, тобі ще є про що й про кого дбати. Борцем не вдався ти, та після бою подоланим подати пільгу зможеш, як ти не раз давав… На бойовиську не всі ж померли, ранених багато… поможеш їм одужати, то, може, колись там… знов зібравшися до бою, вони тебе згадають добрим словом… а як і ні — не жалуй, що поміг.

Сидять якийсь час мовчки, обнявшись.

С т е п а н *(підводиться і подає Оксані руку)*

Ходім, я заведу тебе до хати. Бач, сонце вже навзаході.

О к с а н а

Ходім.

(Спираючись на руку Степанову, іде до будинку. Не доходячи рундука, спиняється і обертається, дивлячись на західне сонце, що вже зникає за обрієм).

Добраніч, сонечко! Ідеш на захід… Ти бачиш Україну — привітай!

27-29.IV 191